

Формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями: обґрунтування закономірностей і принципів

Вікторія УШМАРОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У контексті утвердження дитиноцентристської парадигми актуалізується питання підготовки вчителів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, зокрема обдарованими. Водночас дослідження складного процесу формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями потребує виявлення закономірностей і принципів, що дають змогу пояснити його сутність та забезпечують цілісність.

Загальновідомо, що пізнання закономірностей реального світу є не лише найважливішим завданням науки, а й основою доцільної діяльності людини. Проблема закономірностей, тенденцій і принципів у педагогіці дотепер залишається однією з найскладніших, незважаючи на підвищений інтерес науковців до неї впродовж тривалого часу. Уявлення про загальнопедагогічні закони, закономірності й принципи навчання сформувався завдяки ґрунтовним дослідженням видатних учених: Ю.Бабанського, Ш.Ганеліна, В.Гершунського, С.Гончаренко, М.Данілова, В.Загвязінського, В.Краєвського, В.Кушніра, І.Лернера, М.Скаткіна та ін. Вітчизняні науковці С.Вітвицька, В.Галузинський, М.Євтух визначають закономірності та принципи навчально-виховного процесу у вищій школі. Закономірності і принципи функціонування та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти розкрито в дослідженнях В.Бондаря, О.Киричука, С.Крисюка, А.Кузьмінського, В.Олійника, Н.Протасової та ін. Проблема закономірностей і принципів навчання обдарованих учнів початкової школи досліджували українські та зарубіжні вчені – Т.Івченко, О.Коваленко, О.Логінова, О.Толстопятова, А.Хуторський та ін. Однак потребує подальшого розвитку проблема закономірностей і принципів формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями.

Тож **метою статті** є визначення закономірностей і принципів формування готовності вчителів

початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями.

Категорія «закономірності» тлумачиться як відносно стійкі й регулярні взаємозв'язки між явищами і об'єктами реальності, що виявляються в процесах зміни і розвитку. Поняття «закономірність» у педагогічній літературі одні автори тлумачать як ширше, ніж закон, тобто як визнання всезагальної впорядкованості природи і суспільства, в межах якої необхідно виокремити закони – спеціальні і загальні. Інші дослідники розуміють закономірність як недостатньо точно пізнаний закон, упорядкованість явищ, відносну сталість стійких впливових чинників, системність зв'язків між об'єктами. Зокрема, С.Вітвицька наголошує, що «поняття «закон» і «закономірність» виражають відношення одного порядку, але вони не є тотожними. Законом називають конкретний необхідний зв'язок між подіями, фактами, у ньому фіксується загальне для них. Якщо ж підкреслюється об'єктивно зумовлена послідовність явищ, то йдеться про закономірність» [2, с. 23].

Зважаючи на те, що *закон* у філософському значенні трактується як *необхідний*, істотний, повторюваний зв'язок між явищами, а закономірність – *відносно* стійкий взаємозв'язок між явищами і об'єктами реальності, то закономірність, очевидно, буде порівняно із законом ширшим поняттям. Закон однозначно виявляє певний зв'язок, тоді як закономірність – множину зв'язків і відношень та характеризує менший порівняно з законом ступінь

міцності зв'язку, повторюваності явищ. Іншими словами, закон показує неминуче настання одного факту за іншим, а закономірність може мати гнучкіший, варіативний характер і припускати менш лінійний хід подій [1].

У педагогічній літературі поняття «закон» тлумачиться як внутрішній і необхідний, всезагальний та суттєвий зв'язок предметів і явищ об'єктивної дійсності; як загальні необхідні та суттєві зв'язки між предметами і процесами. За визначенням Є.Хрикова, «закони розвитку педагогіки – це об'єктивні, істотні, стійкі, повторювальні зв'язки педагогічної науки з її зовнішніми та внутрішніми чинниками. Закономірності, на відміну від законів, вказують на міру та характер таких зв'язків» [5, с. 109].

В результаті спостережень за причинно-наслідковими зв'язками педагогічних явищ дидакти (В.Андрєєв, Ю.Бабанський, О.Белкін, Б.Гершунський, В.Загвязинський, В.Краєвський, І.Лернер, М.Махмутов, П.Підкасистий, М.Скаткін, В.Сластьонін, А.Хуторський та ін.) сформулювали закони навчального процесу. Однак саме поняття «закон» позначається відтінком надлишкової жорсткості, імперативності, відображає уявлення про невідворотність, з якою одне явище слідує за іншим, що не зовсім відповідає педагогічній реальності. «У гуманітарній сфері, досить складній і неоднозначній, закон пом'якшується до закономірності», тому, як вважає О.Полякова, перспективнішим й ефективнішим для використання у педагогічному пізнанні є саме термін «закономірність» [6, с. 28].

За І.Лернером, закономірності навчання розподіляються на дві групи:

1. Закономірності, притаманні процесу навчання за його суттю, що неминуче виявляються, як тільки він постає в будь-якій формі.

2. Закономірності, що виявляються залежно від характеру діяльності того, хто навчає, і тих, хто навчається, засобів навчання, а, отже, залежать від змісту освіти і методів.

Найповнішу класифікацію закономірностей навчального процесу запропонував І.Підласий. Учений розмежовує загальні і конкретні закономірності, сфера дії яких розповсюджується на окремі компоненти навчального процесу. Серед конкретних закономірностей він виокремлює групи дидактичних, гносеологічних, психологічних, кібернетичних, соціологічних, організаційних закономірностей (у цілому 51 закономірність) [7]. Спроба І.Підласого розглянути педагогічний процес системно, у тісному взаємозв'язку всіх його елементів, вирізняє цей підхід серед інших. Однак наведення закономірностей без їх обґрунтування, встановлення ступеня підпорядкованості, відсутність чіткого взаємозв'язку між закономірностями і принципами, що формулює автор, ускладнює осмислення педагогічного процесу.

Проаналізовані наукові джерела з проблеми професійного розвитку і його педагогічного забезпечення дають підстави для висновку, що питання

закономірностей у сфері професійно-педагогічної освіти є достатньо розробленими. Науковці обґрунтували психологічні закономірності розвитку особистості професіонала (Л.Корнєєва); педагогічні закономірності формування і реалізації професійно-педагогічної культури викладача ВНЗ (І.Ісаєв); психологічні закономірності перетворення діяльності способом реалізації можливостей, рівневі закономірності формування інформаційної основи діяльності (В.Шадриков); загальні психологічні закономірності професійного розвитку людини (А.Маркова); специфічні закономірності неперервної професійної освіти викладача вищої школи (В.Леднев); психологічні закономірності детермінації професійного становлення (Е.Зеєр); психологічні закономірності професійного самовизначення (Є.Клімов); психологічні закономірності процесу професійного становлення людини (Ю.Поваренков); закономірності розвитку акмеологічної культури (А.Деркач, Н.Кузьміна) та ін. [3].

Закономірності і принципи функціонування та розвитку системи післядипломної педагогічної освіти виокремлюють А.Кузьмінський, Н.Протасова та ін. Закономірними зв'язками явищ освіти і суспільного життя, що характеризують розвиток системи післядипломної освіти педагогів, Н.Протасова називає залежність післядипломної освіти від сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного життя; єдність і взаємозв'язок розвитку та збагачення в процесі післядипломної освіти загальнокультурної, фахово-кваліфікаційної та функціональної складових сукупної культури педагога; взаємозв'язок післядипломної освіти педагога з активною самоосвітою, саморозвитком і самовихованням; залежність ефективності післядипломної освіти педагогів від доцільно організованої діяльності та розумно побудованого спілкування [8, с. 13].

Принципи функціонування й розвитку системи післядипломної педагогічної освіти А.Кузьмінський об'єднує у дві групи (за сутністю та характером вияву): загальнометодологічні (соціальної детермінованості; системності й комплексності; наступності й перспективності; науковості; прогностичності; культуровідповідності; конкретно історичного підходу) і специфічно педагогічні (гуманізму; демократизму; іманентності розвитку; вільного розвитку індивідуальності педагога; свободи вибору) [4, с. 29].

Ми розглядаємо закономірності процесу підготовки вчителя як систему суттєвих, стійких, повторюваних зв'язків, які загалом детермінують цілісний характер педагогічного процесу.

Закономірності містять вказівку на загальний напрям і конкретні педагогічні орієнтири розроблення принципів. Іншими словами, якщо у педагогічних закономірностях відображено істотні, стійкі і необхідні зв'язки між причиною і наслідком, то принципами, які на їх основі формулюються, визначають стратегію і тактику практичної діяльності викладачів та студентів, характер їх творчої взаємодії.

Закономірності і принципи формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями

Закономірності		
Детермінантні	Атрибутивні	Продуктивні
Вплив державних і суспільних інститутів, динамічних соціально-економічних потреб на розвиток освітнього потенціалу особистості	Обумовленість ефективності процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями рівнем професійно-особистісного розвитку вчителів як суб'єктів професійної діяльності	Обумовленість ефективності процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями відповідністю конструювання змісту підготовки згідно принципів розроблення змісту освіти
Вплив економічних потреб суспільства, соціальної диференціації і темпів розвитку науки, освіти і технологій на зміст, методи і форми неперервної педагогічної освіти	Обумовленість ефективності процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями наступністю неперервної педагогічної підготовки	Обумовленість ефективності процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями спрямованістю до неперервного професійного і особистісного самовдосконалення та саморозвитку
Принципи		
відображають ідеї неперервної освіти	відображають ідеї освіти дорослих	відображають ідеї професійно-педагогічної підготовки вчителів
гуманізму, демократизму, свободи вибору, мобільності, наступності, індивідуалізації, ступеневості, неперервності	пріоритету самостійного навчання, опертя на досвід, актуалізації результатів навчання, усвідомленості, розвитку освітніх потреб	гуманізації, цілісності, відкритості, суб'єктності, активності, проблемності, спільної діяльності

У своєму дослідженні ми будемо ґрунтуватися на визначенні Є.Хрикова, який називає принцип «ланцюгом, який пов'язує закономірності та діяльність» [5].

У нашому розумінні *закономірності формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями* – це *об'єктивні, загальні, необхідні, стійкі зв'язки цього процесу з його зовнішніми та внутрішніми чинниками*. Зовнішніми чинниками вважаємо педагогічні і соціальні чинники, що є зовнішніми відносно процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти та впливають на його спрямованість і характер (детермінантні закономірності). Внутрішніми чинниками – зв'язки і залежності між окремими компонентами та найсуттєвішими особливостями всередині процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти (атрибутивні і продуктивні закономірності).

З урахуванням цих положень ми визначили єдину систему закономірностей і принципів формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями (табл. 1).

Детермінантні закономірності розкривають причинно-наслідкові зв'язки процесу формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями із зовнішніми чинниками, що безпосередньо впливають та є об'єктивно існуючими і необхідними. Атрибутивні закономірності розкривають внутрішні характерні особливості і властивості досліджуваного процесу. Продуктивні

закономірності (закономірності ефективності) визначають ті фактори, що впливають на його ефективність.

Таке розуміння закономірностей і принципів формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями забезпечує: а) розуміння його практичної сутності; б) обґрунтування вимог до ефективного здійснення; в) вибір методів і засобів; г) характеристику результату. У подальших публікаціях ми схарактеризуємо ці закономірності та принципи, в яких вони втілюються.

Література

1. *Ветютнев Ю.Ю.* Социальный закон и государственно-правовая закономерность: вопросы соотношения / Ю.Ю. Ветютнев // Вестник ВолГУ. – Серия 5. – Выпуск 6, 2003–2004. – С. 46–49.
2. *Вітвицька С.С.* Термінологічна система педагогіки вищої школи – основа формування, поглиблення, збагачення педагогічних знань студентів магістратури / С.С. Вітвицька // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2014. – С. 107–139.
3. *Дубасенюк О.А.* Виявлення закономірностей професійної виховної діяльності педагога загальноосвітнього закладу як чинника особистісного зростання суб'єктів освіти / О.А. Дубасенюк // Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2014. – С. 249–261.
4. *Кузьмінський А.І.* Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: [спец.] 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Анатолій Іванович Кузьмінський;

Ин-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 34 с.

5. *Методологічні* засади педагогічного дослідження: монографія / авт. кол.: Є.М. Хриков, О.В. Адаменко, В.С. Курило та ін.; за заг. ред. В.С. Курила, Є.М. Хрикова; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 248 с.
6. *Полякова Е.С.* Психологические основы музыкально-педагогической деятельности: монография / Е.С. Полякова. – 2-е изд. испр. – Минск: БГПУ, 2005. – С. 28.
7. *Подласый И.П.* Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: учебное пособие для студентов пед. вузов. – М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. – С. 164–169.
8. *Протасова Н.Г.* Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогів в Україні: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Н.Г. Протасова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 1999. – 31 с.

Викторія УШМАРОВА

Формирование готовности учителей начальной школы в системе непрерывного педагогического образования к работе с одарёнными учащимися: обоснование закономерностей и принципов

В статье представлены результаты теоретического обоснования закономерностей и принципов формирования готовности учителей начальной школы в системе непрерывного педагогического образования к работе с одарёнными учащимися. Осуществлен сущностный анализ категорий «закон», «закономерность», «принцип», приведены имеющиеся классификации педагогических закономерностей и соответствующих им принципов. Охарактеризованы детерминантные, атрибутивные и продуктивные закономерности исследуемого процесса и принципы, в которых они воплощаются.

Ключевые слова: законы, закономерности, принципы, непрерывное педагогическое образование, одаренные учащиеся, учитель начальной школы.

Анотації

Викторія УШМАРОВА

Формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи із обдарованими учнями: обґрунтування закономірностей та принципів

У статті представлено результати теоретичного обґрунтування закономірностей і принципів формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями. Здійснено сутнісний аналіз категорій «закон», «закономірність», «принцип», наведено наявні класифікації педагогічних закономірностей та відповідних їм принципів. Схарактеризовано детермінантні, атрибутивні та продуктивні закономірності досліджуваного процесу та принципи, в яких вони втілюються.

Ключові слова: закони, закономірності, принципи, неперервна педагогічна освіта, обдаровані учні, вчитель початкової школи.

Viktoriya USHMAROVA

Formation of readiness primary school teachers in the system of continuous pedagogical education to work with gifted pupils: regular phenomena and principles

Results of theoretical conditioning of regular phenomena and principles of formation of readiness of primary school teachers in the system of continuous pedagogical education to work with gifted pupils have been given. The essential analysis of categories of «law», «regular phenomena», «principle» has been carried out, the existing classifications of pedagogical regular phenomena and their corresponding principles have been presented. The author has characterized determinant, attributive and productive regular phenomena of the researched process and the principles in which they are embodied.

Keywords: regular phenomena, principles, continuous pedagogical education, gifted pupils, primary school teacher.